

Hostýnská mozaika Viktora Foerstera ve světle písemných pramenů^{1*}

Vladislava Říhová, Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, Litomyšl

KLÍČOVÁ SLOVA | umění 20. století – mozaika – Viktor Foerster – písemné prameny – Hostýn
KEY WORDS | 20th century art – mosaic – Viktor Foerster – written sources – Hostýn

THE MOSAIC OF HOSTÝN BY VIKTOR FOERSTER ILLUMINATED BY WRITTEN SOURCES

The painter Viktor Foerster founded a mosaic workshop in the studio of St. George at Hradčany at the beginning of 20th century. Although he is considered to be the first Czech mosaic artist, his work has not been evaluated coherently so far. The general view of dozens of his executed works has been put together not only owing to site work, but also by means of archival research. The survey of written sources has provided solid data regarding Foerster's private and professional life. Most of the archival sources which have been examined give evidence of Foerster's work as a mosaic artist based only marginally on his private correspondence or they focus on his restoration works. The reader can get acquainted with the working process on a mosaic through an exceptionally well-preserved series of documents linked to the creation of the mosaic of the Virgin Mary located on the frontage of the pilgrimage church in Hostýn (1912). The series can also inform the reader about the process of work on a new mosaic work of art as well as about the author's views of the essence of such a specific technique.

Obr. 1 Hostýn, bazilika Nanebevzetí Panny Marie, detail mozaiky Panny Marie, 1912. Foto: autorka

* | Studie vznikla v rámci podpory MK ČR v Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II) v projektu DG16P02M056 Restaurování mozaik tzv. české mozaikářské školy ze skla a kamene.

ÚVOD

Malíř Viktor Foerster (1867–1915) je považován za zakladatelskou osobnost české mozaiky. Byl synem svatovítského varhaníka a mladším bratrem hudebního skladatele Josefa Bohuslava Foerстера.¹¹ Studoval na Uměleckoprůmyslové škole v Praze a později tamtéž na Akademii výtvarných umění u profesora Maxmiliána Pirnera. Absolvoval v roce 1896,¹² ale získal i další zahraniční školení na mnichovské Akademii a v Paříži. Po ukončení výtvarného vzdělání chtěl vstoupit do benediktinského řádu v klášteře na Slovanech v Praze,¹³ ale blíže nespecifikované důvody mu to nedovolily.¹⁴

Uměleckou kariéru začal Foerster budovat v letech 1899–1901 v chýnovském ateliéru svého přítele ze studií, sochaře Františka Bílka.¹⁵ V této první ucelenější fázi tvorby se soustředil na sochařské, malířské a kreslířské zpracování náboženských témat.¹⁶ Na rozdíl od Bílkových prací, které jsou odborné veřejnosti dobře známy a oceňovány, je Foersterova tvorba poněkud rozporuplná. Náboženským obsahem sklouzává až k „*narrativní sentimentalitě*“, které schází psychologický ponor do děje kompozic a může být považována za falešnou pózu,¹⁷ i když Foerster, stejně jako Bílek, v prvé řadě usiloval o „*jednotu tvorby a intenzivního náboženského života*“.¹⁸

Malíř zhotovil hned několik cyklů křížových cest v různých materiálech.¹⁹ Nejslavnější soubor čtrnácti zastavení pašijového cyklu ale vznikl ještě ve spolupráci s Františkem Bílkem pro děkanský kostel v Pelhřimově (1899–1900). V roce dokončení byly kompozice vydány tiskem spolu s básněmi pelhřimovského duchovního a literáta F. B. Vaňka.¹⁰¹ Vaněk s Bílkem patřili k okruhu výtvarných a literárních umělců katolické moderny. Jejich prostřednictvím pronikly Foersterovy náboženské kompozice do časopisu *Nový život* a později se objevovaly na stránkách konkurenční *Obrázkové revue*.¹¹¹

Zjitřené náboženské cítění v opozici k „*církevně vlašnému okolí*“¹²¹ měl Foerster společně také s umělci tzv. beuronské školy. Musel je dobře znát z pražského kláštera na Slovanech (Emauzy). Představitelé specifického proudu soudobého umění, založeného na hieratických kompozicích, přísné symetrii a inspiraci starověkem, působili dlouhá léta v Praze. Odešli odsud v roce 1899 a zanechali za sebou komunitu proškolených benediktinů a benediktinek pokračujících ve výzdobě klášterního kostela sv. Gabriela.¹³¹ Do okruhu beuronských tvůrců patřil také Foersterův přítel, malíř a emauzský benediktin Pantaleon Major. Snad právě on zprostředkoval kontakt s představeným umělecké školy Desideriem Lenzem.

Desiderius Lenz Viktora Foerстера přizval k realizaci mozaikové výzdoby hrobky sv. Benedikta v klášteře Monte Cassino.¹⁴¹ Mozaikářská činnost zde probíhala v delším časovém rozpětí mezi lety 1901–1913.¹⁵¹ V literatuře se mylně traduje, že Viktor Foerster v Monte Cassinu strávil celé dva roky studia.¹⁶¹ Můžeme doložit spíše opakované kratší pobyty, při kterých byl v letech 1902 a 1903 v klášteře nejméně dvakrát.¹⁷¹ Opuštění Čech a odjezd do Itálie zřejmě motivoval rozpad spolupráce s Františkem Bílkem, který chystal veselku, takže si Viktor musel během roku

1 | Životopis Viktora Foerстера zpracoval naposledy Martin Hemelík, *Nemám již snad žádného, s kým bych o věcech nebeských mluvil*, Svěťice 2015, s. 5–27; dříve také Miroslav Kudrna, *Umění cestou k nejvyššímu poslání aneb Výtvarné dílo Viktora Foerстера (1867–1915)*, Jihlava 2012; v dobové literatuře se objevují zmínky v Kolář O.S.A., Viktor Foerster, *Nový život*, č. 2, 1904, s. 61–62.

2 | Martin Hemelík, *Nemám již snad žádného, s kým bych o věcech nebeských mluvil*, Svěťice 2015, s. 17.

3 | *Ibidem*, s. 17.

4 | *Ibidem*, s. 17; Kolář O.S.A., Viktor Foerster, *Nový život*, č. 2, 1904, s. 61–62. Martin Hemelík se domnívá, že překážkou vstupu do řádu byl dominantní otec Viktora Foerстера, starší autoři většinou důvod neuvádí.

5 | Hemelík (pozn. 2), s. 19–25.

6 | Např. v publikaci Aleš Filip, *Secesní chrámy na Moravě a ve Slezsku*, Brno 2004, s. 69, 70, 224.

7 | Filip (pozn. 6), s. 69.

8 | *Ibidem*.

9 | Na tomto tématu pracoval pro strahovský a Inářský kostel, pro Němčice na Hané, Křemešník a klášterní kostel v Nové Říši.

10 | Tibor Varga, *Cestou kříže, Viktor Foerster, František Bílek, František Bernard Vaněk, Pelhřimov 2014*.

11 | Eduard Burget, *Mezi Světózorem a Zlatou Prahou*. Antonín Podlaha a Obrázková revue, in: Aleš Filip – Roman Musil, *Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914*, Arbor vitae 2006, s. 277–286.

12 | Filip (pozn. 6), s. 69.

13 | Roman Musil, *Kalendárium*, in: Aleš Filip – Roman Musil, *Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914*, Arbor vitae 2006, s. 11–26, zvl. s. 19.

14 | Hemelík (pozn. 2), s. 223, dopis z 9. 1. 1903: „*Vel mistr páter Desiderius, první vůdce beuronské školy psal mi do Prahy, abych přijel sem a převzal práci mosaikovou do Čech. Co mám vám říci o nádherné hrobce svatého Benedikta, kterou umělci beuronští v čele s páterem Desideriem provádějí.*“; V Monte Cassinu pracovali minimálně čtyři další Češi – Monte Cassino v Itálii, Národní politika, 9. 4. 1903, s. 7.

15 | Karel Uhl, *Umělecká škola beuronská*, Rajhrad 1946, nestr.

16 | Magdalena Kracík Štorkánová a kolektiv, *Opus musivum. Mozaika ve výtvarném umění*, Roztoky u Prahy, (nedat., 2015), s. 25; Miroslav Kudrna, *Umění cestou k nejvyššímu poslání aneb Výtvarné dílo Viktora Foerстера (1867–1915)*, Jihlava 2012, s. 3; Antonín Džbáněk a kol., *Poutník se vrací. Josef Bohuslav Foerster – život a dílo*, Praha 2006, s. 25.

17 | V dubnu 1902 píše z Monte Cassina bratrovi, v dopisu pro Karla Dostála Lutinova ale zmiňuje jen třídní pobyt „*u svého přítele starého bratra Pantalaona*“, znovu je v klášteře zachycen v lednu 1903, ale mezitím píše několikrát z Čech.

Zemský archiv Opava, fond: Karel Dostál Lutinov, 27. 5. 1902; Hemelík (pozn. 2), s. 217, 233; Bohuslav Taraba, *Poutník rozsvěcí lampu. Jak žil a tvořil J. B. Foerster*, Praha 1968, s. 46–47. Poslední autor zmiňuje, že byl Viktor Foerster v Monte Cassinu před svatbou dvakrát; Kolář (pozn. 4).

1901 v Chýnově najít vlastní ateliér: „*Na podzim chce mít svatbu, musím se vystěhovat, to se rozumí (...) Najmu si tu hezký malý domek (...) a na jaře až odvedu práci, rád bych jel do Itálie, tak na 3 měsíce. Od p. Albana dostanu doporučení na kláštery, kde budu zadarmo mít byt a stravu.*“¹⁸

Zmiňovaný páter Alban Schachleiter¹⁹ mohl být (kromě Pantaleona Majora) tím, kdo Foerstera do Monte Cassina doporučil. V klášteře na jihu Itálie získal malíř základy mozaikové techniky. Odjížděl odsud s dobrozdáním Desideria Lenze²⁰ a s nadšením pro musivní umění, které jej okouzlo impozantností a archaičností: „*Zůstávám zde ještě asi tři neděle nejméně, pracuji pilně v mozaice a práce ta mě nesmírně baví, je v tom primitivismu tolik krásy a síly!*“²¹ Krásy mozaiky Viktor Foerster studoval i při poznávacích cestách Itálií, kam se každoročně vracel. S ohledem na zachované památky navštěvoval především Benátky a Ravenu, ale pobyl v metropoli Říma, dále na jihu Apeninského poloostrova a na Sicílii.

Zázemí benediktinského řádu, které Foerster využil při italském pobytu, mu bylo výhodou i po návratu do Čech. Ačkoliv je založení mozaikářské dílny v klášteře u sv. Jiří na Pražském hradě považováno za akt iniciovaný dojmem z mozaikových děl Ravenny a snahou „*obnovit polozapomenutou techniku v českém prostředí*“,²² je zřejmé, že muselo být dáno spíše snahou malíře získat trvalé ekonomické zázemí, které dílna s exkluzivní technikou slibovala. Ihned po založení vlastního mozaikářského podniku (pravděpodobně možná ještě před ním) měl Viktor Foerster příslibem několik velkých zakázek svázaných s okruhem církevních objednatelů. V čele stáli opět benediktini z Emauz s výzdobou pro interiér i exteriér klášterního kostela. Další klíčové dílo objednal pronotář od sv. Jana Nepomuckého na Skalce Karel Jännig (mozaiku na průčelí kostela Panny Marie Sněžné), s nímž byla provázána i zakázka na výzdobu fasády kostela petrinů v Českých Budějovicích – v Emauzích a i Budějovicích. Je zřejmé, že Foerster pracoval podle kartonů zmiňovaného Pantaleona Majora.

Otázkou k zamyšlení zůstává, jak se kontemplativní umělec typu Viktora Foerstera uplatnil jako vedoucí dílny. Ze soudobé korespondence můžeme usuzovat, že mu obchodní činnost při získávání zakázek a celkově vyjednávání o podobě některých děl s objednateli nebo úřady nebylo nijak milé. Nejspíše nebyl ani schopen dodržování termínů, jak je patrné ze zmařených zakázek na výzdobu české kaple poutního kostela ve francouzských Lurdách. Ačkoliv mu byla práce zadána údajně už na konci roku 1902 (zcela určitě v roce 1903), „*přece otálel s provedením, tak že roku 1905 v měsíci říjnu, kdy práce mohla být již úplně hotova, byl s ní teprve v počátcích.*“ Intervence tarbsko-lurdského biskupa ho měla popohnat s tím, že pokud na mozaice nebude pracovat, má ji předat jiným. Foerster se tedy práce vzdal, bylo mu vyplaceno odškodné ve výši 2000 K a mozaiku nakonec provedla pařížská firma.²³ Možná i z takových důvodů mozaikářská práce v dílně nepřinášela dostatek financí a musela být doplněna ještě restaurováním a malbami pro kostelní interiéry: „*Mám zase novou práci, do Pelhřimova jeden nový oltářní obraz a dva opravit, celkem 400 zl., budou dobré, zaplat Pán Bůh a pak známost – to je hlavní – letos zaplat Pán Bůh na stotisíckrát, mám toho dost a podporuji tak mozaiku, která nevynáší ještě. Dostal jsem tento týden účet za kameny na 1700 lir.*“²⁴

18 | Archiv Českého muzea hudby, fond: Josef Bohuslav Foerster, korespondence s Viktorem Foersterem, nedatovaný dopis.

19 | Alban Schachleiter (1861–1937) studoval dějiny, dějiny umění a hudbu v Lipsku a v roce 1882 vstoupil do Emauzského kláštera. Působil jako varhaník v německém opatství Beuron, v roce 1892 se vrátil do Emauz, kde byl redaktorem časopisu *St. Bonifatius*, v roce 1908 byl zvolen opatem kláštera na Slovanech. *Schachleiter, Alban*, in: *Biographia Benedictina (Benedictine Biography)*, Version vom 29.11.2015, http://www.benediktinerlexikon.de/wiki/Schachleiter,_Alban, vyhledáno 25. 8. 2016.

20 | Archiv Pražského hradu, karton fotokopíí materiálů k dějinám mozaiky Posledního soudu, dobrozdání vystavené 5. 2. 1900 v Monte Cassinu. Podepsání jsou P. Desiderius Lenz O.S.B. Senior scuolae artium Beuronensis, Bonifacius Maria Krug Abate et Ordinario O.S.B. (doklad je datovaný rokem 1900, ale vzhledem k tomu, že jde o opis, může být datace uvedena špatně, jako rok vzniku originálu předpokládáme léta 1902–1903).

21 | Hemelík (pozn. 2), s. 223, byl v Monte Cassinu v lednu 1903.

22 | Aleš Filip – Roman Musil, Náboženské výtvarné umění v liberální společnosti, in: Aleš Filip – Roman Musil, *Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914*, Arbor vitae 2006, s. 63–133, zvl. s. 131.

23 | Karel Kolísek, *Lurdy*, Brno 1932, s. 274; Leopold Kolísek, *Druhá česká pouť do Lurd roku 1907*, Brno 1908, s. 10.

24 | Archiv Českého muzea hudby, fond: Josef Bohuslav Foerster, korespondence s Viktorem Foersterem, nedatovaný dopis (nejspíše z roku 1904, materiál z Itálie byl určen pro zhotovení mozaiky na průčelí kostela petrinů v Českých Budějovicích).

PÍSEMNÉ PRAMENY PRO FOERSTEROVO DÍLO

Zachované písemné prameny sledující mozaikářské dílo Viktora Foersterera nejsou soustředěny na jednom místě. Dosud nalezené torzo tvoří různorodý archivní materiál, který je možné hledat ve sbírkách muzeí a archivů. Ojedinelé zmínky o tvorbě mozaik obsahuje korespondence uložená v pobočce Národního muzea – archivu Českého muzea hudby, v pozůstalosti Viktorova staršího bratra Josefa Bohuslava Foersterera. Starší dopisy z dob studií jsou často datované, mladší už méně. Zmínky o mozaikách tak musíme většinou vřadit podle dalších zmiňovaných okolností a odhadnout dataci jen s určitou pravděpodobností. Z dubna a května roku 1904 se zachovaly zřejmě nejstarší informace o zasazení mozaiky na kostele Panny Marie Sněžné v Praze:¹²⁵ „Dnes jsme ji zasadili, to již dokončili, již od středy byli jsme na lešení. Dopadla krásně. Pamatuješ se, jak jsem lezl po kolenou a divil se té ohromné ploše u sv. Jiří? Dnes zaplat Pán Bůh je vše ukončeno.“ Další, také z toho roku, se týkají výzdoby hrobky Jana Bohumila Eiselta na Vyšehradě, jejíž provedení komplikovala nesnadná domluva s vrchním správcem pohřebiště kanovníkem Karlachem, odmítajícím schválit Foersterem navrženou výzdobu.¹²⁶ Zároveň Viktor Foerster pracoval i na výzdobě průčelí Růžencového kostela v Českých Budějovicích: „Budu jezdit též do Budějic, ale méně než loni. (...) Je to fasáda na nejživější ulici a ta bude známá brzy daleko široko...“¹²⁷

Vesměs nepublikované dopisy z bratrovy pozůstalosti doplňuje soubor editované korespondence adresované sochaři Františku Bílkovi. Dopisy většinou pokrývají období, kdy Viktor ještě na mozaikářskou dílnu ani nepomýšlel. V souboru je však otištěno i několik dalších listů, které mezi lety 1902–1912 poslal představenému kláštera ve Lnářích Aloisi Majerovi. Ty jsou z hlediska sledování jeho tvorby přínosné hned na několika místech. Obsahují zprávy o Foersterově *Hlavě Krista* pro průčelí klášterního kostela ve Lnářích a také o kompozici shodného tématu prodanou nejmenovanému moravskému duchovnímu¹²⁸ (šlo zřejmě o mozaiku na průčelí kostela v Němčicích nad Hanou), dále Foerster Majerovi píše o mozaikách andělů do kostela ve Filipově¹²⁹ a práci v interiéru kaple sv. Jana Nepomuckého v Tajanově u Klatov.¹³⁰ Naposledy můžeme zmínit nabídku na neurčenou výzdobu portálů na Svaté Hoře.¹³¹ Do stejného kulturního okruhu jako František Bílek a Alois Majer patřil také Karel Dostál Lutínov – kněz, literát, představitel katolické moderny a vydavatel časopisu *Nový život*. V jemu adresovaných listech, zachovaných ve fondech Zemského archivu Opava, Foerster řeší většinou jen ilustrace pro Dostálův časopis. Zmínka o mozaice je zde jen jedna s tím, že je dobře, že Lutínov zatím záležitost (blíže nespecifikovaného díla) odložil.¹³²

Samotná dokumentace průběhu zakázek je detailnější u restaurátorských zásahů na historických mozaikách. Podstatné informace, týkající se restaurování středověkého mozaikového obrazu Posledního soudu na Zlaté bráně chrámu sv. Víta, jsou uloženy ve složkách fondu Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta v Archivu Pražského hradu.¹³³ Jedná se o korespondenci a o písemné prameny úřední povahy, vyšlé z činnosti památkového úřadu ve Vídni. Tato instituce má svůj vlastní archiv, který

25 | Archiv Českého muzea hudby, fond: Josef Bohuslav Foerster, korespondence s Viktorem Foersterem, dopis z 30. 4. 1904, dopis z 8. 5. 1904.

26 | Archiv Českého muzea hudby, fond: Josef Bohuslav Foerster, korespondence s Viktorem Foersterem, nedatovaný dopis.

27 | Archiv Českého muzea hudby, fond: Josef Bohuslav Foerster, korespondence s Viktorem Foersterem, nedatovaný dopis.

28 | Hemelík (pozn. 2), s. 237–238.

29 | Ibidem, s. 234.

30 | Ibidem, s. 238.

31 | Ibidem.

32 | Zemský archiv Opava, fond: Karel Dostál Lutínov, kt. 4, inv. č. 162, korespondenční lístek 19. 12. 1903.

33 | Archivní fond Jednota není uspořádaný, tudíž je badatelsky nepřístupný. Mimo něj je uložena složka fotokopii materiálu, která vznikla v rámci rešerše při posledním restaurování mozaiky.

byl rozdělen a z části je uložen v Praze a z části stále ve Vídni v Rakouském státním archivu (ÖStA). Zde je např. zdokumentován Foersterův další velký restaurátorský zásah, rehabilitující část pozdně antické podlahové mozaiky baziliky v Aquilei (1909–1910).¹³⁴ Ucelenější pohled na průběh vzniku nového mozaikového díla jsme zatím našli jen výjimečně. Ačkoliv se dá předpokládat, že následující příklad nebude ojedinělý, v současnosti máme písemnými prameny blíže zachyceny jen okolnosti vzniku kompozice Panny Marie pro poutní kostel na Hostýně.

HOSTÝN

Mozaika pro průčelí baziliky Nanebevzetí Panny Marie na Hostýně vznikla v roce 1912, v závěrečném tvůrčím období, kdy Viktor Foerster pracoval především na rozsáhlých sakrálních a restaurátorských zakázkách. V roce 1909 mu, na doporučení vrchního zemského konzervátora Maxe Dvořáka, byla zadána práce na restaurování středověké mozaiky Posledního soudu z jižní brány katedrály sv. Víta na Pražském hradě: „Je-li jen poněkud možno hledte aby práce byla svěřena Foersterovi: osvědčil se posud všude, je svědomitý, povolný a má jemný umělecký cit. Možná se na něho spolehnout“.¹³⁵ Hotová a znovu osazená byla o rok později za spolupráce se čtyřmi benátskými mozaikáři. Ještě během těchto prací byl Foerster pozván k restaurování nově objevené podlahové

34 | ÖStA, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Unterricht und Kultus, Kleinbestände, Denkmalmat, Küstenland Aquilea, kt. 28, 31.

35 | Archiv Pražského hradu, karton fotokopii materiálů k dějinám mozaiky Posledního soudu, dopis Maxe Dvořáka Kamilu Hilbertovi, 15. 7. 1909.

Obr. 2 Hostýn, bazilika Nanebevzetí Panny Marie, celek vstupní fasády s mozaikovým dekorem, 1912. Foto: autorka

mozaiky v Aquilei, ležící tehdy na rakouském území, tedy v jurisdikci vídeňských památkových orgánů. Naprosto výjimečná zakázka měla rehabilitovat část pozdně antické výzdoby Konstantinova paláce z počátku 4. století. Dobré styky s vídeňskou památkovou komisí Viktor Foerster zužitkoval i v dalších zakázkách. Na počátku prvního desetiletí 20. století většinu svého tvůrčího úsilí věnoval monumentálním sakrálním dílům. Kromě menší mozaiky Nejsvětější Trojice do interiéru drobné barokní architektury kapličky v Roudnici (1911) pracoval pravděpodobně na Moravě na dekorování průčelí klášterního kostela v Nové Říši (cca 1910) a na své největší zakázce mozaice v průčelí poutní baziliky na Hostýně (1912). Zatímco novoříšská mozaika byla kvůli špatnému technickému stavu už o patnáct let později odstraněna,³⁶¹ hostýnská realizace se stala jednou z Foersterových nejnámějších prací.

Mozaika na Hostýně byla plánována jako oslava vznikající k příležitosti korunovace tamní milostné sochy. V tvorbě Viktora Foerstera je realizace významná hned z několika důvodů. Velkoplošný obraz Ochránkyně Moravy pokryl střední část průčelí jedné z hlavních moravských poutních bazilik a byl financován sbírkou mezi moravskými kněžími. Foerster zde pracoval podle svého vlastního návrhu, takže se setkáváme s dílem plně vyjadřujícím jeho vlastní výtvarný názor a schopnost prezentovat jej v mozaikovém materiálu. Monumentální kompozice představuje milostnou sochu Panny Marie s Ježíškem, který drží v levé ruce blesky. Postavy se vznášejí v oblacích nad zalesněnou kopcovitou krajinou.

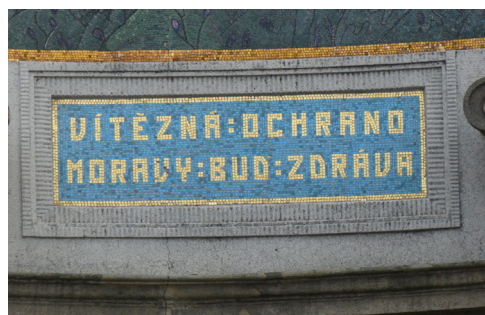
Průběh prací pro baziliku je dobře zachycen korespondencí Viktora Foerstera s hostýnským představeným, členem jezuitského řádu Antonínem Odstrčilíkem. Dopisy jsou založeny ve složce doprovázené také dalšími dokumenty, týkajícími se zakázky. Poznatky o provádění a prezentaci díla přináší také Foersterovy dopisy adresované novináři Jaroslavu Řehulkovi.

První zmínku o díle známe z letáku vydaného 21. července 1911. V něm publikují zástupci brněnské a olomoucké diecéze výzvu adresovanou do řad moravského a slezského duchovenstva, žádající o sběr příspěvků na výzdobu průčelí chrámu: „*Návrhy na mozaikový obraz: Panna Maria Svatohostýnská ve zlatém poli – a na mozaikové nápisy na průčelí chrámu: Zůstaň matkou lidu svému! Vítězná ochrankyně Moravy oroduj za nás! a Kněží své Královně! učinil nás nejlepší odborník p. Viktor Foerster a týž první český umělec v mosaice, jež ozdobil právě svými mozaikovými pracemi naši památnou metropoli sv. Víta v Praze, má též dílo provést.*“³⁷¹

Přípravné práce pokračovaly v říjnu roku 1911. Viktor Foerster měl hotových několik návrhů, ale chtěl rozpracovat jen jednu skicu. I přes to, že leták s jeho účastí na díle počítal, sám autor si nebyl jistý, takže v této věci oslovil Antonína Odstrčilíka: „*Jelikož je to práce důležitá pro nás Čechy reprezentační, rád bych, aby bylo rozhodnuto slavným výborem nyní, zda práce tato i s provedením mozaiky bude mně zadána. Račte si přestavit, jak trapné by to bylo, ano deprimující pro mě, kdybych já namáhal se zde měsíce s návrhy, komponoval celek a na konec provádění dalo by se nějaké „továrně Innsbručské“ jak píše pan profesor Bartoš. Pan professor vezme jistě zřetel na mě a mé postavení v tomto případě a bude chtít v první*

Obr. 3 Hostýn, bazilika Nanebevzetí Panny Marie, centrální mozaika Panny Marie, 1912. Foto: autorka

Obr. 4 Hostýn, bazilika Nanebevzetí Panny Marie, mozaikový nápis v nadpraží portálu, 1912. Foto: autorka

37 | NPÚ, ú.o.p. Brno, Archiv Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, složka Slavonice, kostel Božího Těla, 4. 7. 1933.

38 | Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn, kt. 8, sign. CC III 17, Kněží své královně, 21. 8. 1911.

Obr. 5 Viktor Foerster, návrh na dekorování fasády baziliky Panny Marie na Hostýně, 1912. Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn. Foto: autorka

řadě práci českou, práci našeho národa. Vychoval jsem Čechy pro mosai-ku, je teď povinností mou i celého národa, abychom udrželi staroslavnou techniku malířskou, kterou Karel IV. uvedl k nám a která za jeho pano-vání tak u nás v Čechách kvetla. Správně podotkl pan arch. Fanta na Sv. Hostýně, že potom jen je možný rozkvět v zemi naší, podporujeme-li se sami všemožně a nezádáme ani halře Němcům. Prosim proto o pod-poru a lásku k naší národní práci.“

V textu dopisu se Viktor Foerster vymezuje proti své rakouské konku-renci – firmě *Tiroler Glasmalerei- und Mosaikanstalt* Alberta Neuhau-sera z Innsbrucku.³⁸ Pozice, kterou vůči ní zaujal, byla postavená pře-devším na argumentu, že platbou rakouskému podniku odchází ze země finanční prostředky pro české umělce. Tato teze byla společná velké části

38 | Informace o této firmě viz Elizabeth Maireth, *Die Geschichte der Tiroler Glasmalerei- und Mosaikanstalt in Innsbruck und deren Mosaik im innsbrucker Stadtgebiet* (dizertační práce), Leopold-Franzens-Uni-versität Innsbruck, 1986–1987, s. 49–54.

česky píšících autorů, kteří v dobovém tisku mozaikovou techniku prezentovali.³⁹¹ Navíc hotové mozaiky firmy Neuhauser údajně nebyly schopny kvalitně přetlumočit návrhy, což se negativně odrazilo především na Alšově a Preislerově výzdobě budov Zemské banky v Praze. Výhodou rakouského podniku však bylo cenově výhodnější provedení děl, s nímž musel Viktor Foerster soupeřit i v rámci své nabídky pro Hostýn: „Počítám v tomto případě, že se jedná o národní dar, 280 K za 1 m² (pravidelně čítám 300 K). Továrna v Innmostí může pracovat levněji (s továrnou umělec nikdy vůbec konkurovat nemůže a nesmí, to již praví ta dvě slova „továrna“, „umělec“, resp. „umění“), má továrna v Innmostí své vlastní pece na vyrábění barevného skla, já musím však veškerý materiál až z Itálie objednávat a transport a clo platit. Prosím tedy o laskavou, definitivní odpověď, ráčíte jistě sdílet můj názor, při hotové práci neříká se pak, kdo práci navrhoval, ale kdo ji prováděl.“

O měsíc později, na počátku listopadu roku 1911, se Viktor Foerster Odstrčilíkovi omlouval, že neodpovídal, neboť byl v Itálii. Zároveň ho žádal o dostatek prostoru a času na práci, protože zpracování návrhů trvá dny, týdny i měsíce, dlouho se precizují a je nutné je též konzultovat s úřady, resp. s Centrální komisí ve Vídni: „dojel bych do Vídně sám a dostal bych povolení a u konsistoře v Olomouci též, znají mě páni a jsou mi nakloněni.“ Finanční náklady mozaiky Viktor Foerster v této fázi odhadoval na 5000 až 6000 korun s tím, že když by se sešla větší suma, bylo by možné mozaikou ozdobit také portál.

Kresebný návrh fasády s rozmístěním mozaik dodal až na začátku nového roku.⁴¹¹ Tvrdý karton datovaný 9. 1. 1912 zachycuje v podstatě současnou situaci mozaik, jen řešení nápisových polí je odlišné a v ploše fasády věží západního průčelí jsou navíc osazena jednobarevná mozaiková pole s linkou na okraji. S podkladem pro záměr výzdoby bylo možné začít kolečko úředních povolení. Během jara komunikovala olomoucká konzistoř s vídeňskou Centrální komisí, která po uvážení nevydala žádné vyjádření k umístění mozaiky na průčelí, protože kostel po výrazných úpravách druhé poloviny 19. století nepovažovala za dostatečnou historickou památku.⁴²¹ V mezidobí se také shromažďovaly prostředky na realizaci díla, přičemž jako poslední záchrana vystupoval opat premonstrátského kláštera v Nové Říši Norbert Drápalík, který slíbil scházet prostředky do výše 10 tisíc korun doplatit.⁴³¹

16. května 1912 byla uzavřena smlouva o dílo. Z průvodního dopisu se ale dozvídáme, že obraz dosud není zcela kompletní, protože malíř čeká na návrhy korunek (určených ke korunovaci milostné sochy Madony s Ježíškem) od architekta Josefa Fanty: „Neposílá nic, ač mi to před 14 dny jistě slíbil, byl jsem tam třikrát marně a já mám s tím tolik starostí, a on stále nic neposílá, v únoru ráčil jste mi psát, že si mám pro korunky dojet a dnes je 16. května a já je ještě nemám.“⁴⁴¹ Josef Fanta byl Foersterovým poměrně častým spolupracovníkem. Setkali se zejména při dekorování hrobek vyšehradského hřbitova. Fanta ale nevyužíval služby pražské mozaikářské dílny nijak důsledně. Při své další moravské zakázce, realizované zřejmě mezi lety 1910–1912 spolupracoval s brněnskou firmou E. Škarda. Její mozaikáři podle Fantova kartonu vyzdobili štípanou skleněnou mozaikou z italského materiálu niku v interiéru Mohyly míru v Prazi.⁴⁵¹

Obr. 6 Viktor Foerster, detail realizované centrální mozaiky Panny Marie na návrhu dekorování fasády baziliky Panny Marie na Hostýně, 1912. Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn. Foto: autorka

39 | Karel B. MÁDL, Mosaika, *Národní listy*, 5. 2. 1905, s. 13.

40 | Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn, kt. 8, sign. CC III 17, 9. 11. 1911. „(...) zajel jsem do Benátek a Ravenny, vzpomněl jsem na ty znamenité mozaiky z doby Constantina a chtěl vidět opět jejich efekt a studovat co vlastně působí tak mocně v těch monumentálních obrazech. Tam člověk sbírá zkušenosti pro život a své plány. Je to ohromné, na jaké výši křesťanské umění tehdy stálo.“

41 | Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn, kt. 8, sign. CC III 17, návrh datovaný 9. 1. 1912.

42 | Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn, kt. 8, sign. CC III 17, 3. 4. 1912.

43 | Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn, kt. 8, sign. CC III 17, 23. 3. 1912.

44 | Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn, kt. 8, sign. CC III 17, 16. 5. 1912.

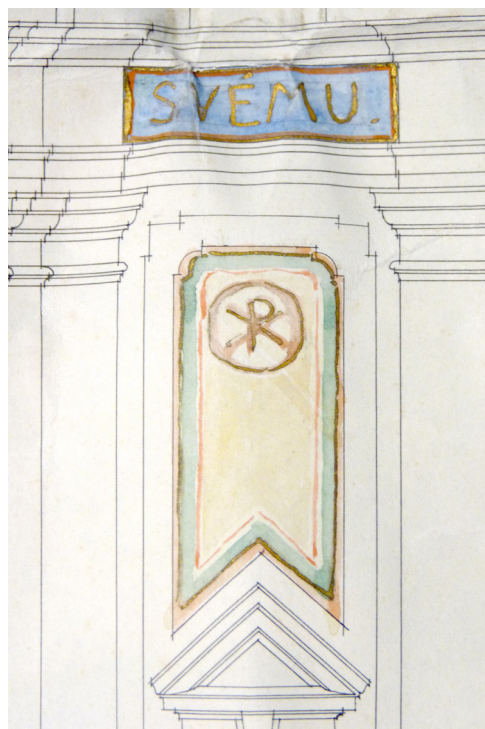
45 | Filip (pozn. 6), s. 62–63.

Smlouva mezi Viktorem Foersterem a Antonínem Odstrčilíkem definovala plochy určené k mozaikové výzdobě. Mírně se liší od předloženého kresebného návrhu. Hlavní obraz se soustředil na centrální pole s kompozicí Panny Marie o velikosti 7 x 3,7 m a další dekor ve skleněném materiálu byl určen na tři ozdobné nápisy na dělené římsě „Zůstaň matkou lidu svému.“ Figurální kompozice obnášela 26 m² po 28 K – 7280 K a nápisy 5,28 m² po 200 K – tedy 1056 K. Na dalších 1000 korun bylo oceněno provedení návrhů, barevných skic a kartonů ve skutečné velikosti „ku definitivnímu provádění nutné“. Cena zahrnovala mozaikářskou práci v ateliéru, osazení na místě, ale už ne transport díla, lešení, stavební materiál a spolupráci dvou zedníků. Záruka na dílo měla platit 15 let s výjimkou živelné pohromy (např. požáru nebo zásahu bleskem). Viktor Foerster se navíc zavázal k opravám vypadnutých kamínků apod. zdarma.⁴⁶¹

V červnu už bylo možné započít se stavebními a posléze i mozaikářskými pracemi, k nimž Foerster předem vydal pokyny: „Příští měsíc, asi 5. aby se prosím začalo s lešením, bude se pak moci hned to okno nad portálem zazdít cihlami, ale ne nahazovat cihly vápnem, musejí zůstat bez náhozu až přijedu, a sice musí být cihly ve výšce (v líci, jak říkají zedníci), zdi kamenné, bez omítky. Kolem 10. bude pak nutno pomalu začít s otloukáním zdi, bude se muset tlouct celá plocha mezi sloupy až nahoru k římsi. Ta deska, kde je Zdravas Maria psáno, kam má přijít nový nápis, má ošklivé rohy, ty prosím bude muset kameník otesat (...) tak aby to byl jednoduchý obdélník, mně by vadily ty rohy též při obrazu, ostatně není to ani hezké, ani stylové. Udělal jsem dole vršky smrčků, bude to krásně vypadat, v dálce budou i vrchy.“ 25. června 1912 už se mozaika osazovala a o měsíc později byla práce na místě hotová.⁴⁷¹

Viktor Foerster se rozhodl hostýnskou zakázku široce zpopularizovat, proto navázal úzkou spolupráci s redaktorem *Našince* Jaroslavem Řehulkou. Už na začátku prací na fasádě mu psal: „Tento týden kladu obraz mozaikový, na druhý týden bude možno (tak koncem týdne) již něco viděti.“⁴⁸¹ Řehulka zřejmě na Hostýn opravdu vyrazil. V srpnu připravil rozsáhlý článek o mozaice a o informace ozřejmující podstatu výtvarné techniky požádal přímo autora: „Co se mosaiky týče, má se celá věc takto. Nejdříve musí se kresba, celý obraz nakreslit obráceně, pak rozřeže se na celek na částky asi 50 cm v quadrátu, na tyto částky obrazu počnou se klásti sklené kaménky podle cartonů a barevného obrazu, který je před očima dělníka. Různé nuance barev, (dostane se vše, co se žádá) dovolují nejjemnější propracování obrazu, tak že může se docílit i v miniaturách dojem obrazu. Ale pro tento způsob mosaiky nejsem, já jsem pro ten, který za doby Konstantina (kdy mozaika byla v největším rozkvětu) se užíval, kámen vedle kamene kladený asi jen tak, aby celá technika mosaiky byla dobře viditelná. Zastávám ten náhled, že právě tak jako v olejomalbě mají právo tahy štětcem a jsou na malbě viditelné, tak rovněž mají zde v mozaice právo státi jednotlivé spáry mezi kameny. Celý obraz zhotoví se v atelieru, celý obráceně, v částkách na to přistoupí se ku kladení jednotlivých kusů na zeď, kam obraz má býti umístěn. Do malty kladou se jednotlivé části obrazu, které musí se přesně vedle sebe klást. Objeví se pak papír, zadní strana papíru, na kterém byl negativ kreslen, takže po omytí papíru objeví se na zdi vlastní obraz, pozitiv.“⁴⁹¹

Obr. 7 Viktor Foerster, detail nerealizované výzdoby bočního pole na návrhu dekorování fasády baziliky Panny Marie na Hostýně, 1912. Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn. Foto: autorka

⁴⁶ | Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn, kt. 8, sign. CC III 17, smlouva o dílo, 16. 5. 1912.

⁴⁷ | Zemský archiv Opava, fond: Jaroslav Řehulka, kt. 4, sign. 18, 25. 6. 1912; Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn, kt. 8, sign. CC III 17, 26. 7. 1912.

⁴⁸ | Zemský archiv Opava, fond: Jaroslav Řehulka, kt. 4, sign. 18, 25. 6. 1912.

⁴⁹ | Zemský archiv Opava, fond: Jaroslav Řehulka, kt. 4, sign. 18, 29. 7. 1912.

Článek byl opravdu o měsíc později vytištěn s doslovnými citacemi Foersterova dopisu.¹⁵⁰ Hotový jej Řehulka Viktorovi Foersterovi také poslal. Malíř chtěl redaktora ponouknout i k další spolupráci a chtěl mu představit svou další moravskou zakázku – restaurování interiéru kostela v Dědicích u Vyškova: „Je zde instruktivní případ zachování starých maleb. Opravuji zde fresky a maluji kostel.“¹⁵¹ Ačkoliv redaktor nemohl přijet, protože onemocněl, s Foersterem spolupracoval i nadále, při uveřejňování článků týkajících se např. restaurování starých olejomalb a na téma jeho mozaikového díla uveřejnil také další článek v *Hlasech Svatohostýnských*.¹⁵²

Dál pokračovala i korespondence s hostýnským představeným – na konci srpna Viktor Foerster Odstrčilíkovi žádal: „Prosím uctivě, aby bedny co nejdříve byly mi zaslány, budu je zase potřebovatí (...) měl jsem ohromné vydání s obrazem a musím dát úcty do pořádku, jsem dlužen tisíce za materiál.“¹⁵³ V nedatovaném dopise mu naopak sliboval, že pošle na Hostýn dlužný karton: „(...) návrh jsem již zase hledal, nemohu jej nalézt, musí být někde zastrčen. Pro mě nemá ceny a neráče si myslet, že já bych si jej chtěl ponechat, milerád jej pošlu, jak jej najdu.“¹⁵⁴

Kromě praktických záležitostí ukončení zakázky byla ještě páteru Odstrčilíkovi doručena prosba o doporučující dopis, který by malíř využil jako referenci: „Je to práce velká, reprezentační a mnoho bude známá“. Z připojené informace si můžeme udělat představu o dalších pracích, kterými se během podzimu zabýval: „Já jsem ještě od srpna namaloval tři velké oltářní obrazy, tři okna velká kostelní namaloval, hrobku mozaikou vyzdobil a chrám Páně vymaloval a šest starých oltářních obrazů restauroval. Měl jsem toho letos tuze mnoho.“¹⁵⁵

Komunikace zhotovitele a objednavatele nebyla ani po splnění této prosby u konce. Viktor Foerster se totiž snažil na Hostýně získat i další zakázku – mozaiku, která měla být umístěna do interiéru kruhové kaple, již vrcholí křížová cesta, jinak provedená Jano Köhlerem v keramickém materiálu: „Co naše myšlenka se XIV. zastavením? Ráčil jste na to blíže myslet? V kulaté kapličce nedají se vůbec umístiti oblé kachle malované, tam nutně musí se pomýšlet na techniku mozaikovou. Prosil jsem o plán, rozměry kapličky až ráčíte mít kdy, prosím o ně, abych přibližně mohl asi udati, co by to stálo, ráčíte-li se ještě tou myšlenkou zabývat.“¹⁵⁶ Sice Odstrčilíkovi (narozdíl od jiných) z taktických důvodů neozřejmil, co si o keramické mozaice myslel: „(...) je to materiál sprostý a hrubý, nehodící se pro církevní práce“,¹⁵⁷ přesto zakázku nezískal.

V další korespondenci se už řešilo jen doučtování mozaiky na průčelí hostýnského chrámu – v červnu 1913 scházelo ještě doplatit malíři 2936 K,¹⁵⁸ i když podle původní domluvy měla být částka splacena po třetinách (první po osazení obrazu, druhá po kolaudaci a třetí nejpozději 1. 6. 1913).¹⁵⁹ V říjnu už byla celá částka zapravena a Foerster zaslal na Hostýn potvrzení o zaplacení 9536 K.¹⁶⁰

Příměstní osvětlující monumentální realizaci mozaiky Panny Marie na průčelí hostýnského poutního kostela ukázaly okolnosti mozaikářovy práce týkající se nejen tohoto díla. Důležitým poznatkem je, že spektrum

50 | Jaroslav Řehulka, *Mosaika, Našinec*, č. 189, 21. 8. 1912, s. 1–2.

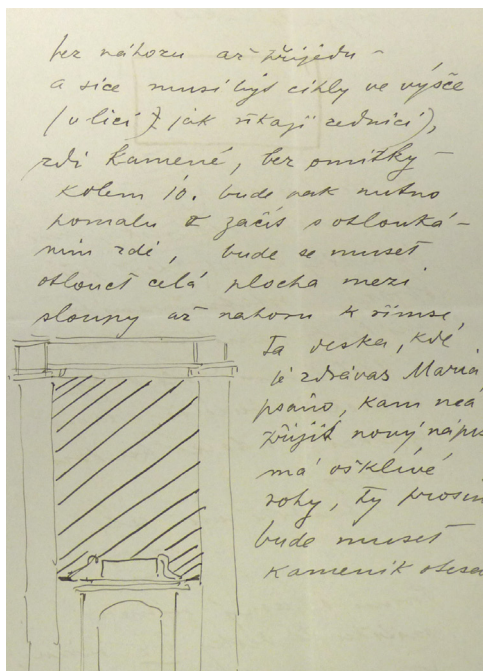
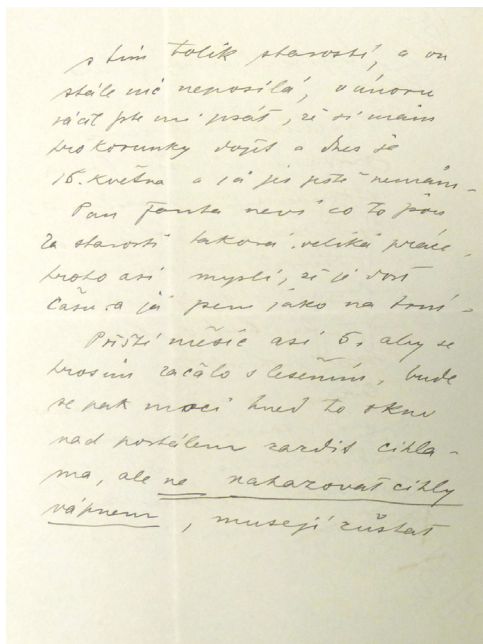
51 | Zemský archiv Opava, fond: Jaroslav Řehulka, kt. 4, sign. 18, 3. 9. 1912.

52 | Zemský archiv Opava, fond: Jaroslav Řehulka, kt. 4, sign. 18, 27. 1. 1913, 4. 5. 1913, duben 1913.

53 | Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn, kt. 8, sign. CC III 17, 26. 7. 1912.

54 | Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn, kt. 8, sign. CC III 17, nedatový dopis.

55 | Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn, kt. 8, sign. CC III 17, 17. 11. 1912.

Obr. 8 Rukopis dopisu Viktora Foerstera s kresbou navrhované úpravy vpadlého pole na fasádě pro mozaiku Panny Marie. Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn. Foto: autorka

zakázek Viktora Foerster zřejmě odpovídalo reklamě v záhlaví jeho firemního dopisního papíru: *Umělecké atelier mosaikové, nejkrásnější a nejtrvanlivější obrazy, zvláště pro portály a facády chrámů a kaplí, náhrobní kameny a železné kříže s dekorací mosaikovou, malby kostelů, ornamentální a figurální, oltářní obrazy, křížové cesty, též plastické, z terracoty neb řezané ve dřevě, portraity, krajiny, restaurování starých obrazů.* V dopisech je kromě mozaik zmiňována i další umělecká činnost, především restaurování nástěnných maleb a olejomalb. Dále známe přímo z pera umělce jeho názor na skladbu a výtvarné působení mozaiky, korespondence nám osvětluje povahu materiálu, který použil, charakter přípravných prací a způsob provádění díla. Datace jednotlivých listů zase naznačují časový postup díla a z řešených účetních záležitostí známe jeho finanční náročnost. Pozornost můžeme věnovat také sebezprezentaci umělce, strategiím získávání nových zakázek a promyšleným způsobům propagace hotové práce formou tištěných článků, ale také písemných referencí zákazníků.

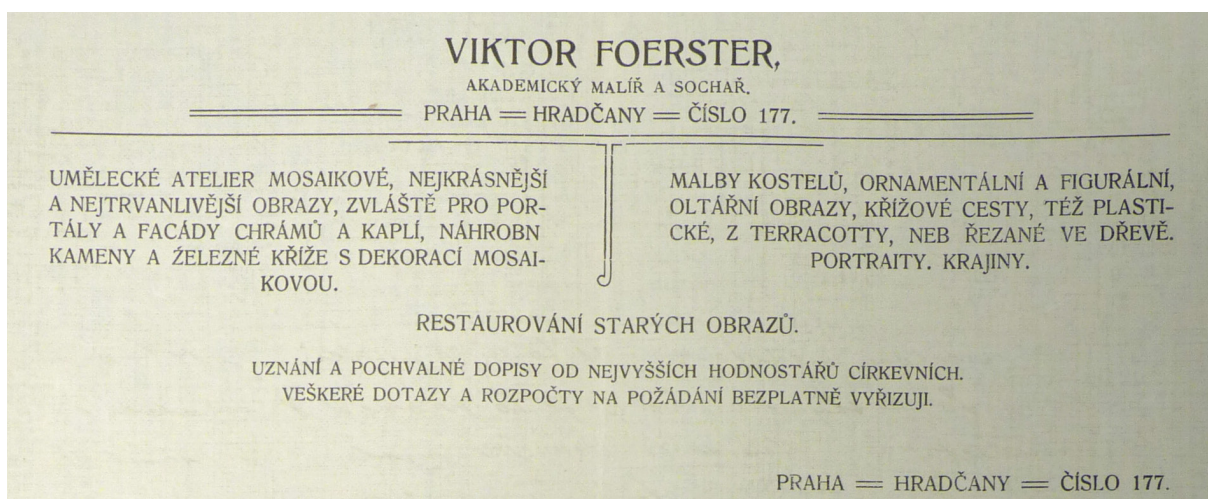
56 | Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn, kt. 8, sign. CC III 17, 13. 6. 1913.

57 | Hemelík (pozn. 2), s. 233.

58 | Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn, kt. 8, sign. CC III 17, 13. 6. 1913.

59 | Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn, kt. 8, sign. CC III 17, 16. 5. 1912.

60 | Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn, kt. 8, sign. CC III 17, 5. 10. 1913.

Obr. 9 Firemní hlavička na dopisním papíru Viktora Foerster, 1911. Moravský zemský archiv, fond: Jezuité Hostýn. Foto: autorka

SUMMARY

THE MOSAIC OF HOSTÝN BY VIKTOR FOERSTER ILLUMINATED BY WRITTEN SOURCES

The painter Viktor Foerster founded most probably in 1903 a mosaic workshop at Hradčany, Prague. Although he is considered to be the first Czech mosaic artist, his work has not been evaluated coherently so far. The general view of dozens of his executed works has been put together not only owing site work, but also to by means of archival research. The survey of written sources has provided solid data regarding Foerster's private and professional life.

Most of the archival sources which have been examined so far give evidence of Foerster's work as a mosaic artist based only marginally on his private correspondence or they focus on his restoration works. An exceptionally well-preserved series of documents linked to the creation of the mosaic of the Virgin Mary located on the frontage of the pilgrimage church in Hostýn (1912) has been preserved. Viktor Foerster exchanged letters on the topic of the mosaic with the superior of the Hostýn Jesuits, Antonín Odstrčil (The Moravian Land Archive, collection: Jesuits, Hostýn) as well as with the editor of the Našinec newspaper, Jaroslav Řehulka (The Land Archive, Opava, collection: Jaroslav Řehulka).

The correspondence gives information about the beginning of the work on the mosaic which started already in 1911. At that time Foerster expressed his worries the work would be commissioned to the Austrian firm Tiroler Glasmalerei und Mosai-kanstalt from Innsbruck. In January 1912, a draft design was created and sent to the archbishopric consistory and Central commission for national heritage preservation in Vienna.

The mosaic was fully funded from a fund-raising campaign by Moravian clergy. It was supposed to celebrate the coronation of the St Mary of Graces statue. After the proposal had been discussed and the work had been contracted (on 16 May, 1912), preparatory building works took place and the mosaic was set in the course of June. At the end of June the work including the central panel of the Virgin Mary and the mosaic panels with lettering were ready. The accounting lingered on until the following year when Viktor Foerster also tried to get another commission at Hostýn – the decoration of Station XIV of the local Way of the Cross.

The written resources from the collections of the Jesuits, Hostýn pointed to a lot of various circumstances of Viktor Foerster's work, which did not relate only to the mosaic of the Virgin Mary. A crucial finding was that the scope of his work had been much wider. From older literary sources we can learn that he painted and carved Ways of the Cross, while from the new sources we find out information about his restoration works of mural and oil paintings. Penned by the artist himself, we can read his views of the composition and artistic impression given by the mosaic. We also learn about the materials used, the character of preparatory works and the way the artwork was executed. In addition, we can observe the way the artist presented himself, his strategies to obtain a new commission and elaborated ways of promotion of the finished artwork by means of printed articles as well as reviews written by his clients.